

«Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті»

Коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Қазақ тілі және мәдениеті кафедрасы

Сабақтың тақырыбы:

Сөйлеу мәдениеті негіздері.

Дәріс оқушы: доцент Қалыбекова Қаламқас Сағындыққызы

Қ а р а ғ а н д ы , 2 0 2 5

01

Қайырлы күн, құрметті студенттер!

Бүгінгі сабағымызды бастаймыз.

Сабақтың тақырыбы – Сөйлеу мәдениеті негіздері.

Сабақ барысында біз негізгі ұғымдармен танысып,
тәжірибелік тапсырмалар орындаймыз.

Назар қойып тыңдауларыңызды сұраймын!

Сабақтың мақсаты:

Тілді оқыту барысында коммуникативтік ойлау қабілеттері мен өз ойларын еркін жеткізе білу дағдыларын жетілдіру.

Таңдаған мамандықтарына қатысты кәсіби сөздер, терминдер мен қосымша ақпараттар арқылы сөздік қорларын дамыту.

Болашақ мамандықтары бойынша қолданылатын термин сөздердің қолданылу аясы туралы мағлұматтар бере отырып, мамандықтарына деген қызығушылықтарын арттыру. Жалпы білім, ғылым, ізденушілік, еңбексүйгіштік туралы құндылықтардың маңыздылығын түсіндіру.

02

1-тапсырма. Мәтінді тыңдаңыз.

Мәтіннің тақырыбы: Сөйлеу мәдениеті негіздері

Сөйлеу — адам санасының басты белгісі. Тіл, сөйлеу ежелден бері жеке адамның, қоғамның ой-санасын дамытып, жетілдіруде аса маңызды рөл атқарады. Сөз ойлы да мәнерлі болуы тиіс.

Әйтпесе, ол көздеген мақсатына жете алмайды. Халқымыз мәнді сөйлейтіндерді «сөзі мірдің оғындай екен» деп дәріптейді.

Ал Жүсіп Баласағұн «ақыл-ойдың көркі — тіл, тілдің көркі — сөз» деп тауып айтқан.

03

Мәтіннің жалғасы:

Сөйлеу – қоғамдық сипаты мол қасиет. Тілдік қатынас арқылы мәдениеті көрінеді десек, артық айтқандық емес. Сөйлеу мәдениеті дегенге тек сыпайы сөйлеу деген ұғым қалыптаспауы керек.

Адамның қалай сөйлегеніне қарап, оның рухани және парасат өрісін, ішкі мәдениетінің дәрежесін анықтауға болады.

Қазіргі таңда ең басты мәселелердің бірегейі – қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін көтеру, барлық қаракөз бауырларымыздың өз ана тілінде сөйлеуіне қол жеткізу.

Мәтіннің жалғасы:

Сөйлеу мәдениеті — адамның қоғамдағы қарым-қатынасының, кәсіби және әлеуметтік өміріндегі басты құралы. Ол тек тілдік ережелерді білу емес, ой-пікірін дұрыс жеткізу, этика мен психологиялық ережелерді ұстана білу қабілеті.

Абай Құнанбайұлы өзінің қара сөзінде былай дейді: «Оқығанның бәрі білімді емес, ойлағанның бәрі ойлы емес». Бұл жерде Абай білім мен ойдың үйлесімін, яғни сөйлеудің мәнін атап көрсетеді.

Сөйлеу мәдениеті тек сөздерді дұрыс қолдану емес, сонымен бірге ойды нақты жеткізу қабілетін талап етеді.

Мәтіннің жалғасы:

Қазақ филологы, педагог Әбдірахман Дәуренбеков былай деп жазады: «Тіл мәдениеті – адамның ой-санасының айнасы, қоғамдағы орнын анықтайтын басты фактор».

Бұл сөз сөйлеу мәдениетінің әлеуметтік мәнін айқындайды: адам қаншалықты мәдени сөйлесе, қоғамдағы беделі соғұрлым жоғары болады.

Ғалым, қоғам қайраткері Марат Ахметов: «Сөздің күші – ойдың тереңдігінде, ал терең ойды жеткізу – сөйлеу мәдениетінің міндеті».

Ол дұрыс сөйлеудің тек білімділікпен емес, ойдың нақтылығымен өлшенетінін көрсетеді.

Мәтіннің жалғасы:

Сонымен қатар, қазақ лингвисті Қайырбек Баймұхамедов: «Қазақ тілінің байлығы – мәдени сөйлеудің негізі. Тіл арқылы ғана адам өз ойын, сезімін толық жеткізе алады». Бұл пікір кәсіби және әлеуметтік қарым-қатынаста тілдің рөлін ерекше атап көрсетеді. Сөйлеу мәдениетінің маңызды аспектісі – тыңдау мәдениеті. Адам тек өз ойын жеткізіп қана қоймай, қарсы жақтың пікірін дұрыс түсініп, орынды жауап бере білуі қажет.

Мұны да қазақ ғалымдары атап өткен: «Тыңдай білмеген адам сөйлей алмайды, сөйлеу мәдениеті тыңдау мәдениетімен тығыз байланысты».

Қорыта айтқанда, сөйлеу мәдениеті – бұл жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның интеллектуалды және мәдени дамуының негізі. Дұрыс сөйлеуді меңгерген адам тек беделге ие болмай, кәсіби білімін тиімді жеткізе алады, қоғамдағы қатынасын нығайтады.

Сөйлеу мәдениеті — адамның сөз арқылы өз ойын нақты, анық, түсінікті әрі әдепті жеткізу қабілеті. Бұл мәдениет сөйлеушінің жалпы білім деңгейін, тіл байлығын, қарым-қатынас әдебін, ойлау жүйесін көрсетеді. Сөйлеу мәдениеті — тек тіл нормаларын сақтау емес, сонымен қатар тыңдаушыны сыйлау, орынды сөз қолдану, дауыс мәнері мен сөйлеу әдебін сақтау дегенді білдіреді.

Сөйлеу мәдениетінің негізіне мыналар жатады:

1. Тіл тазалығы. Шет тілдерден енген немесе қажетсіз сөздерді қолданбай, ана тіліндегі бай сөз қорымен сөйлеу.
2. Тіл нормаларын сақтау. Грамматикалық, орфоэпиялық (дыбыстау), стилистикалық нормаларды дұрыс қолдану.
3. Сөз мағынасының дәлдігі. Ойды нақты, екіұшты мағынасыз, түсінікті етіп жеткізу.

Мәтіннің жалғасы:

4. Сөйлеу әдебі. Қарсы пікір айтқанда да, пікір алмасу кезінде де әдепті болу, сөзбен ренжітпеу, сыпайы сөйлеу.

5. Коммуникативтік икем. Тыңдаушының деңгейіне сай сөйлеу, жағдайға қарай сөйлеу стилін бейімдеу (ресми, бейресми, ғылыми, тағы басқа).

6. Дауыс мәнері мен дикция. Тыңдаушыны жалықтырмай, сенімді, мәнерлі, анық сөйлеу. Қатты немесе өте жай сөйлемей.

Сөйлеу мәдениеті адамның күнделікті өмірінде, білім беру процесінде, ресми кездесулерде, пікірталастарда, Бұқаралық ақпарат құралдарындағы сөз сөйлеулерінде маңызды рөл атқарады. Тіл мәдениеті дамыған адам — ұжымда сыйлы, сенімді, кәсіби жағынан тартымды тұлға бола алады.

2-тапсырма. Түсіндірме сөздікпен жұмыс. Есіңізге сақтап алыңыз.

10

- ❖ сөйлеу мәдениеті –
- ❖ қоғамдағы қарым-қатынас–
- ❖ ойдың үйлесімі–
- ❖ ойды нақты жеткізу–
- ❖ ой-сана айнасы–
- ❖ бедел–
- ❖ мәдени даму–
- ❖ қоғамдағы қатынас–
- ❖ басты құрал–
- ❖ қарым-қатынас–
- ❖ жетілдіру–
- ❖ ақыл-ой–
- ❖ тілдің көркі–
- ❖ мәртебе–
- ❖ ана тілі–

3-тапсырма. Берілген мақал-мәтелдердің аудармаларын дұрыс сәйкестендіріңіз.

3 Ойнап сөйлесең де, ойлап сөйле.

1 Орынсыз сөзден өрт шығады.

4 Ақылды сөз тыңдауға да жақсы.

2 Тіліңмен жүгірме, ісіңмен жүгір.

11

4-тапсырма. Мәтін бойынша берілген тапсырмаларға назар аударыңыз.

- ❖ Мәтіннің үшінші абзацын өз ойыңызбен толықтырыңыз.
- ❖ «Қоғамдық орындардағы сөйлеу әдебі» тақырыбына сұқбат құрыңыз.

5-тапсырма. Берілген сөздерді аударып, сөз тіркестерін және сөйлем құрастырыңыз.

Сөз

Адам, білім, тіл, тәрбие, ғылым, мәдениет, мақсат, халық, мамандық, болашақ.

Сөз тіркесі

Сөйлем

13

6-тапсырма. Дәйексөзді талдау.

Мәтінде берілген А. Құнанбаевтың, Ә. Дәуренбековтің, М. Ахметовтің, Қ. Баймұхамедовтің және Ғ. Нұрмұхамедовтің пікірлерін салыстырып, сөйлеу мәдениеті туралы ортақ идеяны шығарыңыз.

7-тапсырма. Салыстырмалы кесте құру.

«Сөйлеу мәдениетінің аспектілері» деген тақырыпта кесте жасаңыз:
Теориялық анықтама, ғалымдардың ойы, өз көзқарасыңыз.

8-тапсырма. Сын тұрғысынан сұрақтарға жауап беріңіз.

«Сөйлеу мәдениеті тек тіл байлығымен өлшенеді ме, әлде тыңдау мәдениеті де басты рөлде ме?» – деген сұраққа аргументті пікір жазыңыз (кемінде 150 сөз).

9-тапсырма. Эссе жазыңыз.

«Кәсіби ортада сөйлеу мәдениетінің маңызы». Мәтіндегі ғалымдардың ой-пікіріне сүйене отырып, мысалдар келтіріп, өз көзқарасыңызды дәлелдеңіз.

10-дискуссиялық тапсырма.

Топтық жұмысқа: «Қоғамдағы бедел мен сөйлеу мәдениетінің өзара байланысы» тақырыбында пікірталас ұйымдастырыңыз. Топ мүшелерінің аргументтерін жинақтап, қорытынды жасаңыз.

11-шығармашылық тапсырма.

Сөйлеу мәдениеті жайлы қысқа сахналық көрініс құрастырыңыз (2–3 кейіпкер). Бір кейіпкер – мәдени сөйлейтін адам, екіншісі – сөйлеу этикасын сақтамайтын адам. Қарым-қатынастың нәтижесін көрсетіңіз.

12-тапсырма. Ғылыми талдау.

«Сөйлеу мәдениеті – жеке тұлғаның ғана емес, қоғам дамуының факторы» деген ойды талдап, оған нақты мысалдар мен деректер келтіріңіз (ғылыми стильде).

13-ситуациялық тапсырма.

Қазіргі қоғамда сөйлеу мәдениеті ескерілмесе, қандай әлеуметтік, кәсіби қиындықтар туындайды? Проблеманы сипаттап, шешу жолдарын ұсыныңыз.

Үй тапсырмасы:

1. Мамандығыңызға қатысты термин сөздерді дәптерге жазып, сөйлем құрастырыңыз.
2. Кәсіп, мамандық туралы мақал-мәтелдер мен қанатты сөздерді оқып, жаттап алыңыз.
3. Өзіңіздің мамандығыңыз бойынша сұқбат құрастырыңыз.

**Назар
аударғандарыңызға
рақмет!**

19